

СТАНОВИЩЕ

За дисертацията на Райко Павлов Байчев *„Относителност, вечност и преодоляване на времето: приносът на литературата на XX век (Скот Фицджералд, Вирджиния Улф и Самюъл Бекет)“* за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата. Култура и литература на XX и XXI век. Литературата между авангардни, елитарни, популярни и пазарни тенденции)

от **проф. дфн. Албена Владимирова Хранова**

Философско-исторически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“, катедра „Философия“

Дисертационният труд на Райко Байчев *„Относителност, вечност и преодоляване на времето: приносът на литературата на XX век (Скот Фицджералд, Вирджиния Улф и Самюъл Бекет)“* се състои от увод, две големи аналитични части, заключение и библиография. Основните идеи на работата и аналитичният ѝ инструментариум са прегледно представени в автореферата; формулировките на научните приноси са напълно коректни; публикациите по темата на дисертацията са в процедурната норма.

Първата част (с. 18-138) – „Кратка история на времето“ – е опит за картографиране на идеите за времето от класическата старогръцка философия до съвременната физика. Разгледани са постулатите на класическата античност от наследствата на архаиката до Платоновите ейдоси и първите констелации на отношенията между време и вечност; обратът на Августин и християнската телеология; Нютоновата революция и идеята за „Абсолютното време“; несъгласията на Лайбниц и „времето като наглед“ у Кант; „ускоряването на времето“ в модерната епоха и индустриалната революция; парадигмалният обрат на относителното време у Айнщайн и „очовечаването“ на времето във философските построения на Бергсон, Хусерл и Хайдегер. Този опит за картографиране е несъмнено редуccionистки (както и авторът неведнъж авторефлексивно отбелязва), но е напълно успешен в своята културалистка нагласа – от една страна, инструментализиране на етапите на философското мислене, а от друга – „хуманизиране“ на постулатите на физиката; така, че конститутивната за културологичния анализ интердисциплинарна нагласа уравнивается и обменя подходите на своите съставки и се разкрива като един оперативен необходим модел, напълно инструментален по отношение на възможностите на интерпретацията.

В процеса на картографирането на идеите за времето авторът не изпуска от поглед както традиционната хронологична подредба, така и плодовитата в хуманитаристиката идея на Козелек за синхронните „пластове на времето“ и „изключително красноречивите“, както ги определя авторът, построения на Елиаде относно следите на по-стари парадигми във философската и социална постройка на модерността; но все пак дисертационният труд призовава към предпазливост по отношение на техните твърди основания: *„същото време обаче е ясно, че постмодерният човек на XXI век не би могъл да получи онази сакрална темпорална утеха, която са имали неговите предци, дори и тя да е предадена по наследство – в това „предаване“ тя би могло да ни се стори както устойчива, така и все по-бледа и далечна, така както се разводнява биологичният ген от натрупването на нови примеси“* (с. 137).

За дисертацията на Райко Байчев картографирането на идеите за времето в първата част е необходимо условие за навлизането в литературоведската проблематика на дисертацията с оглед на задачата, формулирана още в уводните страници: *„как литературата на XX век встъпва в проблема за времето, как влиза в контакт или разрыв с големите философски идеи за този проблем, с какво допринася и с какво променя картата на проблема“* (с. 4). Още от културалистката рамка на задачата, зададена в първата част, става ясно, че отношенията между съставките в интердисциплинарния свод на рамката съвсем не са

еднозначни. От една страна, трудът регистрира например това, че *„би било наивно да анализираме определени епифании за относителното присъствие и разтегляне на времето при Вирджиния Улф, без да сме разгледали идеите на съвременника ѝ Айнщайн, би било недостатъчно да споменем, че модерният роман обновява фигурата на всевиждащия абсолютен разказвач, без да сме забелязали твърде любопитното съвпадение, че по същото време се слага край на представите за Абсолютно време и пространство, въдворени в науката от Нютон“* (с. 5-6). От друга страна обаче, той регистрира и разцепванията, нееднородната идеография на контекста: имайки предвид сблъсъкът на Айнщайновия модел с философската линия от Августин до Бергсон, авторът посочва, че *„в XX век особено се задълбочава взаимното неразбиране между наука и философия (а и литература), особено по проблема за времето. Започва процес, чиито финален акорд са скорошните думи на Стивън Хокинг, че философията е мъртва наука“* (с. 115).

Втората част на дисертацията (с. 139-307) – „Време и литература“ – променя ракурса на изследването от панорамното културалистко картографиране на идеите за времето в първата част към инструменталността на литературоведския *close reading*. Методологически плавно този преход между двата различни подхода се прави през „Време и разказ“ на Рикъор и неразкъсваемия херменевтичен кръг на времето и разказа и не отминава задължителните за такава проблематика „романи на времето“ на XX век – „Мисис Далауей“ на Вирджиния Улф, „По следите на изгубеното време“ на Марсел Пруст и „Вълшебната планина“ на Томас Ман. Така е очертан входът към същинската работа на *close reading*-а в изследването – върху „Великият Гетсби“ на Скот Фицджералд, „Към фара“ на Вирджиния Улф и трилогията „Молой. Малоун умира. Неназовимото“ на Самюъл Бекет и съответно прилежащите им типологии: на реализма, модернизма и абсурдизма.

Въвеждането на тези прочити започва от уговорката, че *„Фицджералд, Улф и Бекет ще се изследват много повече през контраста, отколкото през сходството“* (с. 173). В аналитичната работа тя не е напълно последователно спазена. Реализмът е някак в апоретична позиция по отношение на оразличаванията, той е в ролята едновременно на историческа литературна конвенция и на мерна единица; напълно коректно посочените черти на захвата между реалистичното време и реалистичният разказ – *„Темпоралната матрица е равномерна и пропорционална“* (с. 228) – тъкмо в главата върху „Великият Гетсби“ са въведени просто като констатация: *„в случая при Фицджералд ще работим върху едно относително традиционно реалистично повествование, което миметично пресъздава един свят, близък до социалната реалност, пази формата и идентичността на героите, границите между съзнанията им и йерархична вън-поставеност на повествователя“* (с. 174). Анализът схваща формата на отношенията между време и разказ като заварена и безвъпросна; той се насочва на другаде – към обосноваването на темата за времето, разчетена в романа и недовидяна от общото място в интерпретациите, съсредоточени в разпознаването на проблема за „американската мечта“ през 20-те години. Този анализ е впечатляващ и прецизен и наистина до голяма степен записва „Великият Гетсби“ сред „романите за времето“; но анализът се ограничава само до това, да разчете скритата тема на романа, без да изпита любопитството да разсъждава върху това, дали и как тази скрита тема се отнася и до повествователната структура на романа, до захвата на време и разказ в самата му направа. Нека това бъде и моят въпрос към автора – дали има такова отношение между скритата (и разкрита) тема и романовата направа, или не?

От друга страна, в дисертацията реализмът е видян не само като разграничителен модел, както е заявено в предварителната уговорка, но и в някои сходства със следващи литературни конвенции, произтичащи от „модернизиращи“ прочити, какъвто е прочитът на Бахтин на Достоевски, прочитът на Улф на Чеховите разкази, прочитът на Шкловски на незавършеното намерение на Толстой в „История на вчерашния ден“.

Проницателни са и прочитите на модернизма (чрез Улф) и на абсурдизма (чрез Бекет), вече резултиращи и в ясни разграничаващи типологии: флуидните техники и неразчленимостта

на повествователския глас от съзнанието на героя, темпоралната еластичност (модернизма); скъсването на тази темпорална еластичност при абсурдизма чрез obsесивни повторителности и екстатични апории; загубата на контрол на времето и разказа едни върху други у Бекет, „темпоралните саботажии“ и „темпоралните ентропии“ в „лабораторното време“ на абсурдизма. Техниката на близкото четене и тук се оказва продуктивна и инструментална.

Дисертацията на Райко Байчев „Относителност, вечност и преодоляване на времето: приносът на литературата на XX век (Скот Фицджералд, Вирджиния Улф и Самюъл Бекет)“ демонстрира хуманитарно любопитство и научно търсачество, аналитични качества, академична способност за аргументация и способност за прецизно, ясно и добре организирано и алгоритмизирано изказване. Затова и в заключение произнасям пред уважаемото научно жури своята отлична оценка за дисертационния труд и заявявам своя глас „ЗА“ присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Райко Павлов Байчев по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

07. 09. 2018 г.
София

Проф. дфн. Албена Владимирова Хранова